

Šesti dio

FORMIRANJE NOVIH JEDINICA I ODLAZAK U ISTOČNU BOSNU I SRBIJU

Naređenjem Vrhovnog štaba od 17. jula 1944. a u vezi planiranog prodora naših snaga u Srbiju, 11. divizija je izašla iz sastava 5. i ušla u sastav 3. korpusa NOVJ.²⁶³

Da bi se nastavila borbena dejstva i zaštitila slobodna teritorija srednje Bosne, nakon odlaska 11. divizije, bilo je nužno formirati nove jedinice na tom prostoru, zašto su inače postojali svi uslovi. Poslije zauzimanja Jelaha, Teslića i Tešnja iz ovih mjesta i okolnih sela, mobilisano je ili dorbovoljno stupilo u naše jedinice nekoliko stotina novih boraca, a postojale su i izvjesne količine oružja, municije i druge vojne opreme, zaplijenjene u poslednjim akcijama. Te količine naoružanja i opreme nisu mogle podmiriti sve potrebe novoformiranih jedinica, s obzirom na svakodnevni priliv novog ljudstva, ali se očekivala i pošiljka od štaba korpusa.

Na prijedlog štaba 5. korpusa, a uz saglasnost Vrhovnog štaba na teritoriji srednje Bosne formirana je u selu Kulaši krajem jula 1944. 18. srednjobosanska brigada i srednjobosanska NOU divizija. Formiranje tih jedinica uslovlilo je reorganizaciju 11. divizije i znatna kadrovska pomjeranja u njoj jer je gotovo ceo viši i znatan broj nižeg komandnog kadra u novoformiranim jedinicama bio iz 11. divizije.

²⁶³ Arhiv VII (fond NOR) reg. br. 7/5, kut. br. 461A — knjiga depeša 5. korpusa.

U 18. srednjobosansku brigadu ušli su Prnjavorski odred i 5. (poljski) bataljon 14. srednjobosanske brigade.

Za komandanta brigade postavljen je Dragutin Ćurguz, do tada komandant 2. bataljona 5. kozarske brigade, za političkog komesara brigade Momir Kapor, do tada politički komesar 3. bataljona 5. brigade, za zamjenika komandanta Savo Ćerak, do tada komandant Prnjavorskog odreda, za zamjenika političkog komesara — Đuro Burica, do tada zamjenik političkog komesara 3. bataljona 5. brigade i za načelnika Operativnog odeljenja Jan Kumuš.²⁶⁴

Srednjobosanska divizija formirana u Kulašima je 21. decembra 1944. dobila naziv 53. NOU divizija.

U sastav nove divizije ušla je 14. srednjobosanska brigada i novoformirana 18. srednjobosanska brigada i pet srednjobosanskih NOP odreda.

Za komandanta divizije postavljen je Đurin Predojević, do tada zamjenik komandanta 11. divizije, za zamjenika komandanta Ranko Šipka, do tada komandant 5. kozarske brigade, (Ranko Šipka je na ovoj dužnosti ostao kratko vrijeme, nakon čega je postavljen na istu dužnost u 4. krajiškoj diviziji — prim. S. D.), za političkog komesara divizije postavljen je Sima Tadić, a za zamjenika političkog komesara Adem Hercegovac. Za načelnika štaba postavljen je Stevo Samardžija, do tada komandant 14. brigade (Dužnost je preuzeo u oktobru 1944. — primedba D. S.).²⁶⁵

Brojno stanje novoformirane divizije bilo je 2.950 boraca i starješina naoružanih sa 2 brdska i 5 protivtenkovskih topova, 6 teških minobacača, 4 laka minobacača, 1.901 puškom, 23 puškomitraljeza, 9 mitraljeza, 113 strojnica, 80 pištolja, 500 ručnih bombi i dovoljnom količinom puščane i mitraljeske municije, kao i topovsko-minobacačkih granata.²⁶⁶

Upravo u vrijeme formiranja srednjobosanske divizije, po naređenju Vrhovnog štaba 24. jula 1944. prebačena je

²⁶⁴ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 124. Obavještenje štaba Srednjobosanske divizije od 27. jula 1944. štabu 5. korpusa NOVJ.

²⁶⁵ isto.

²⁶⁶ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 80. Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 5. korpusa NOVJ na dan 22. avgusta 1944.

21. slavonska brigada 28. divizije u srednju Bosnu na prostod Srpa.²⁶⁷ Bilo je to značajno pojačanje, koje je omogućilo konsolidaciju novoformirane divizije i potpunu zaštitu slobodne teritorije.

PRIPREME ZA ODLAZAK U ISTOČNU BOSNU

U sklopu ostalih priprema za odlazak u istočnu Bosnu, štab 11. divizije morao je izvršiti i kadrovsku popunu svojih jedinica pogotovo, 5. kozarske brigade, koja je dala najveći broj kadrova, u novoformirane jedinice. Popuna je izvršena sa postojećim kadrovima brigade.

Za komandanta 5. brigade postavljen je Rade Kondić, dotadašnji zamjenik komandanta brigade, dok je njegovo mjesto ostalo upražnjeno. Za komandanta 2. bataljona 5. brigade postavljen je Zdravko Saničanin Braco, a za političkog komesara 3. bataljona 5. brigade Rajko Torman, do tada pomoćnik političkog komesara čete u istom bataljonu. Za pomoćnika političkog komesara u 3. bataljonu postavljen je Sakib Maglajić.

Tih dana u jedinicama divizije formirani su i prvi organi OZN-e (Odeljenje za zaštitu naroda — kontraobavještajna služba — primjedba D. S.). Izvršena su postavljenja tih kadrova u štabu divizije i brigadama. Za načelnika OZN-e 11. divizije postavljen je Kazimir Franković, do tada na dužnosti političkog komesara bataljona u 18. hrvatskoj istočnobosanskoj brigadi, za opunomoćenika OZN-e u 5. brigadi Ljubomir Borojević, do tada politički komesar čete u istoj brigadi, za opunomoćenika u 12. krajiškoj brigadi Dušan Stojaković.

Naređenjem štaba 3. korpusa od 20. jula 1944. ostala je i dalje pod komandom 11. divizije 18. hrvatska brigada 38. divizije.²⁶⁸ Tako su 11. diviziju sačinjavale 5. kozarska, 12. krajiška i 18. hrvatska brigada. Sa ovim jedinicama u istočnu Bosnu je trebalo prijeći i Posavsko-trebavski odred,

²⁶⁷ Zbornik, tom IV, knj. 33, dok. br. 45.

²⁶⁸ Arhiv VII (fond NOR-a) red. br. 1/8/1, k. 408A, Knjiga depeša 3. korpusa predatih Vrhovnom štabu NOV i POJ.

delegati sa teritorije Srema i istočne Bosne koji su učestvovali na Drugom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije u Drvaru od 2. do 4. maja 1944.

Depešom od 21. jula 1944. štab 3. korpusa naredio je štabu 11. divizije da ubrza pripreme za prebacivanje u istočnu Bosnu.²⁶⁹

Zbog toga je štab divizije naredio potčinjenim jedinicama da se u toku 22/23. jula 1944. koncentrišu u rejonu Jelah — Teslić — Novi Seher. Inače u tom trenutku jedinice su se nalazile u fazi reorganizacije i popune.²⁷⁰

Sa koncentracijske prostorije iz rejona Teslića, 11. divizija je 27. jula 1944. krenula prema rijeci Bosni pravcem Osoje — Ruževići — Rankovići — Mladikovina — Blatnica — Toletnica — Vidovići — Kozila (k. 787) — Željezno polje — Zobova ravan da bi 28. jula 1944. izbila na domak rijeke Bosne na odsjeku Topčić polje — Begov Han i u rejon Barice — Toletnica — Panjevići — Premeti.²⁷¹ Na ovom sektoru su postojali dobri uslovi za prelaz gazovima na desnu obalu rijeke Bosne. Na tom sektoru, rijeku su 27/28. jula 1944. prešli i dijelovi 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.²⁷² Radi obezbeđenja prelaza naših jedinica iz srednje u istočnu Bosnu štab 3. korpusa naredio je 16. vojvođanskoj diviziji da na desnoj obali rijeke organizuje njihov prihvata.²⁷³

Štab 11. divizije je 28. jula 1944. naredio 5. kozarskoj i 12. krajiškoj brigadi da u 03,00 časa 29. jula 1944. krenu prema rijeci Bosni. Peta brigada iz Mladikovine pravcem Blatnice — Jabučice — Panjevići — Prokras — Prelivoda — Gojanovac — Orčevići — Sahmani i da oko 22,00 časa izbije na gazove oko Begovog Hana gdje je trebalo da se poveže sa jedinicama 16. divizije. Zapovješću je takođe

269 isto.

²⁷⁰ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok, 97.

²⁷¹ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 121. Naređenje štaba 11. divizije od 27. jula 1944. potčinjenim štabovima da jedinice prebaci na prostor Boriće — Toletnica — Panjevići — Premeti.

²⁷² Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 109. Zapovijest štaba 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« od 25. jula 1944. potčinjenim jedinicama za prelaz preko rijeke Bosne na odsjeku Nemila — Golubinja.

²⁷³ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 128. Zapovijest štaba 16. divizije od 28. jula 1944. štabovima potčinjenih jedinica za prihvata preko rijeke Bosne.

regulisano da, ukoliko se na označenom mjestu ne budu nalazile jedinice 16. divizije, brigada postavi jake zasljeđe prema Zepču i Begovom Hanu, da minira željezničku prugu i cestu. Dvanaesta brigada da iz Mladikovine krene pravcem Blatica — Toljetnica — Vidovići — Bukovi doli — Kozila (k. 787) — Balačić — Željezno polje — zaselak Ivlje — Zobova ravan. Brigadi je naredeno da se, po izbijanju na ovu prostoriju razmjesti u selu Starine, ispita gazove na rijeci i oko 22,00 časa, takođe pokuša uhvatiti vezu sa jedinicama 16. divizije, a ukoliko ne uspije da postavi zasjeđu prema Nemiloj i minira prugu i cestu.

Istog dana u 09,00 časova, 18. hrvatska brigada, Posavsko-trebavski odred, Divizion brdske artiljerije, Indendantura i štab divizije, krenule su za 12. krajiškom brigadom s ciljem da se u rejonu Zobove ravni, spoje sa 12. brigadom.²⁷⁴

Jedinice 5. kozarske i 12. krajiške brigade izbile su u određeno vrijeme na zadatu prostoriju. Međutim, umjesto jedinica 16. divizije, naišle su na neprijatelja koji je posjeo obe obale rijeke Bosne i željezničku prugu i cestu između Topčić polja i Begovog Hana. Pored ustaško-domobrantskih jedinica iz obližnjih garnizona tu su se nalazili i dijelovi 13. puka 7. SS divizije »Princ Eugen«.²⁷⁵ Time se situacija na ovom prostoru iz osnova izmjenila.

Da bi osujetili plan Vrhovnog štaba o prodoru u Srbiju, snaga 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ, Nijemci su u sadejstvu sa ustaško-domobrantskim i četničkim snagama preduzeli operacije širih razmjera u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori koje su na tlu istočne Bosne, otpočele 26. jula 1944.²⁷⁶

Budući je 1. proleterska brigada 6. proleterska divizija »Nikola Tesla« 26/27. jula 1944. uz kraću borbu prešla na desnu obalu rijeke Bosne, između Nemile i Vranduka, neprijatelj je na ovaj prostor dovukao pojačanja u cilju sprečavanja prelaska rijeke ostalim našim snagama.

²⁷⁴ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. 127. Naredenje štaba 11. divizije od 28. jula 1944. štabovima potčinjenih jedinica za prelaz preko rijeke Bosne na odjeku Topčić polja — Begov Han.

²⁷⁵ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 25. Izvještaj štaba 5. kozarske (krajiške) brigade od 5. avgusta 1944. štabu 11. divizije o dejstvima na prostoru Prnjavor — Teslić — Topčić polje u julu.

²⁷⁶ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 126. Izvod iz knjige predatih depeša štaba 3. korpusa NOVJ za avgust 1944.

Međutim, štab 6. proleterske divizije sa 2. i dijelom 3. brigade je 27/28. jula 1944. uspio prijeći rijeku u rejonu Topčić polja, s tim što je 3. brigada tokom 27. jula vodila žestoke borbe sa neprijateljem, koji je nastupao iz pravca Nemile i u rejonu sela Starina uspio da odsječe 3. bataljon i štab 3. brigade, koji nisu uspjeli prijeći rijeku.²⁷⁷ Dovlačeći nova pojačanja, neprijatelj je u toku 29. jula 1944. potisnuo snage 6. proleterske i 16. divizije ka istoku i potpuno ovladao komunikacijama Zepče — Topčić polje — Begov Han, posjeo obe obale rijeke Bosne i visove na planini Maknjači.

U takvim okolnostima 11. divizija je 29/30. jula 1944. pokušala prijeći rijeku Bosnu, ali nije uspjela. Pokušaj prelaza ponovljen je i 30/31. jula, ali takođe bezuspješno. U svitanje 31. jula 1944. jedinice 11. divizije našle su se na padinama planine Maknjače u poretku kakav je bio određen za prelaz rijeke.

Oko 08,00 časova 31. jula 1944. neprijatelj je prešao u protivnapad na krilima naših snaga sa namjerom da ih okruži i uništi. Uspjevši da u toku noći 30/31. jula 1944. posjedne pojedine visove, neprijatelj je istovremeno preduzeo napad i iz doline rijeke Bosne i na bokove naših snaga. U takvoj situaciji štab divizije je odlučio da izvuče 5. brigadu iz doline rijeke Bosne i svim snagama divizije izvrši proboj na zapad, u pravcu sela Bjelobičja.

Bataljoni 5. brigade, koji su bili najbliži lijevoj obali rijeke Bosne povukli su se na prostor Palešnica, Ravna Njiška, Zobova ravan sa zadatkom da zatvore pravac iz Nemile i Topčić polja.

Razvila se žestoka i dramatična borba u planini Maknjači. Pojedine kote i visovi nekoliko puta su prelazili iz ruku u ruke. Glavni teret borbe podnijele su jedinice 5. brigade i 2. bataljona 12. brigade, na čukama oko Palešnice. Borbu sa Nijemcima prvi je prihvatio 1. bataljon 5. brigade, a zatim je 2. bataljon 12. brigade zauzeo vis Jelike i prihvatio borbu sa neprijateljem. Tako su ova dva bataljona stvorila potrebno vrijeme za izvlačenje ostalih bataljona 5. brigade iz doline rijeke Bosne i njihovo uvođenje u borbu.

²⁷⁷ isto kao u napomeni 272.

Borba je trajala do 13,00 časova 31. jula 1944. kad su i poslednji dijelovi naših jedinica uspjeli da se izvuku i probiju ka Kozilama i selu Bjelobučju. U jednom od poslednjih juriša na vis Jelike, oko kojeg je vođena najžešća borba poginuo je komandant 5. kozarske brigade Rade Kondić.

Mada su jedinice 11. divizije izbjegle uništenje na planini Maknjači, one su ipak pretrpile velike gubitke. Iz 5. brigade poginulo je 26, ranjen 81 borac i starješina i 49 ih je nestalo. Iz 12. brigade poginulo je 5, ranjeno 13, a nestalo 17 boraca. Ukupni gubici 11. divizije bili su: poginulih 31, ranjenih 94 i nestalih 66 (među nestalim je bio najveći broj bivših pripadnika domobranskih jedinica, koji su zarobljeni u borbama na Tesliću 9/10. jula 1944. — primjedba D. S.).

Izgubljen je 1 minobacač, 1 puškomitraljez, 40 pušaka i 30 konja.²⁷⁸

U vezi sa neuspjehom 11. divizije da pređe rijeku Bosnu, Vrhovni štab je naredio štabu 3. korpusa da povede istragu. O tome je štab korpusa 4. avgusta 1944. poslao Vrhovnom štabu depešu:

- »... U vezi vaše naredene istrage, 11. divizija odgovara: Nismo se prebacili u određeno vreme radi nedovoljne pripreme i olakog shvatanja neprijateljske ofanzive na naše snage. Neprijatelj je sa jačim snagama divizije »Princ Eugen« i tenkovima zaposeo moguće prelaze na Bosni, na pravcu našeg prebacivanja. Neprijateljska ofanziva na naše snage od 26. jula omogućila je prebacivanje 6. divizije. Uprkos takve situacije mi smo 30/31. ov. mj. pokušali prelaz, ali i pored većih gubitaka i žrtava nismo se uspjeli prebaciti«²⁷⁹

U nastojanju da se izvrši prelazak rijeke Bosne, Štab 11. divizije i pored ličnog uvida da su, mjesta predviđena za prelaz zaposjednuta od strane neprijatelja i da je zbog toga odsječen deo snaga 6. proleTERSKE divizije, ipak ponovo pokušava prelazak 30/31. jula. To je bila velika

²⁷⁸ Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. str. 197—199. Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 8. Izvještaj štaba 12. krajške brigade od 2. avgusta 1944. štabu 11. divizije o borbama pri pokušaju prelaska preko rijeke Bosne. J. Marjanović, M. Kukulj, M. Vujović, B. Gačeša, R. Ranilović, n/d. strana 215—219.

²⁷⁹ Isto kao u napomeni 268.

greška. Pored toga dva bataljona su bila ostavljena duboko prema cesti pa su se morali probijati pod vrlo teškim okolnostima što je prouzrokovalo velike gubitke kod 1. bataljona 5. kozarske brigade.

DEJSTVA U ISTOČNOJ BOSNI

Poslije proboja iz okruženja na planini Maknjači 31. jula 1944 i dvodnevno odmora i sređivanja jedinica u rejonima Jezero i Bjelobušja, jedinice 11. divizije su krenule i preko sela Buletić — Pribinić — Čečava — Kulaši — Pojezna — Crnča, bez borbe prešle cestu i željezničku prugu Doboj — Derventa i u noći 7/8. avgusta 1944. prešle rijeku Bosnu na odsjeku sela Kaluže — sela Koprivna.²⁸⁰

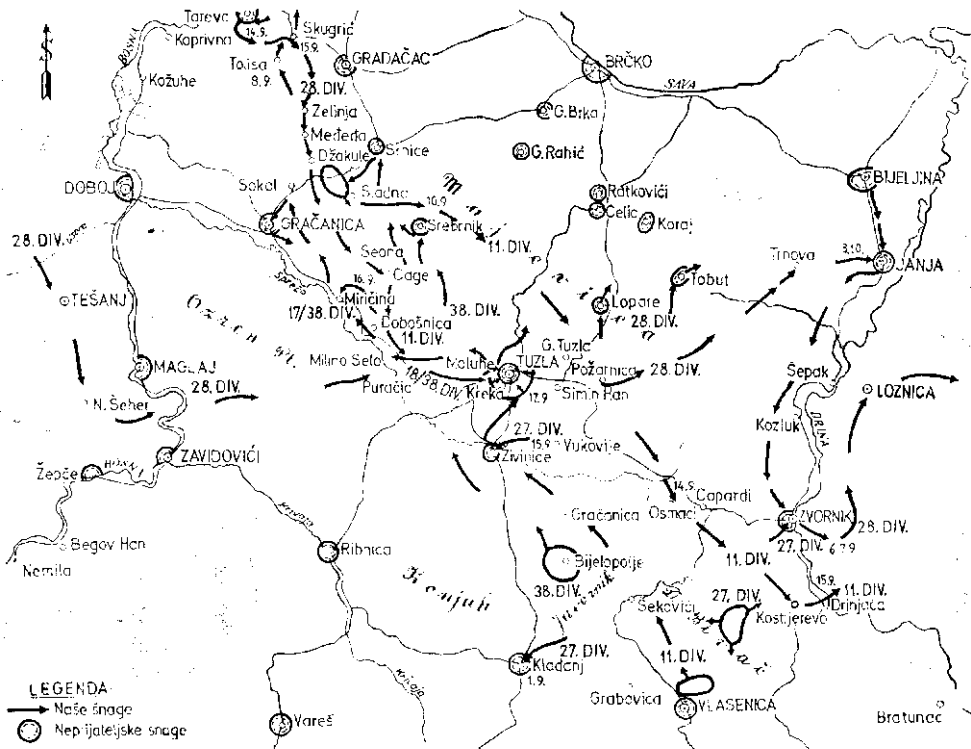
Sa 11. divizijom u istočnu Bosnu prešao je i 3. bataljon 3. proleterske brigade 6. proleterske divizije, koji je 27. jula 1944. pri pokušaju prelaza rijeke Bosne u rejonu sela Starine sa dijelom štaba brigade bio odsječen. Sa 3. bataljonom nalazio se i komandant 3. proleterske brigade Lazo Radaković, koji je privremeno vršio dužnost komandanta 5. kozarske brigade. Depešom od 2. avgusta 1944. štab 11. divizije obavijestio je štab 3. korpusa da će zbog pogibije komandanta 5. brigade Kondića, postaviti privremeno, za zamjenika komandanta Mirka Slijivu, do tada komandanta 1. bataljona 5. brigade.²⁸¹

U svitanje, 8. avgusta 1944. jedinice 11. divizije izbile su na planinu Trebavu, gdje su u brzom naletu razbile drupu trebavskih četnika. U toj borbi ubijeno je 20 četnika, a ostali su se razbježali.²⁸² U izvještaju komandanta Majevičkog četničkog korpusa svojoj višoj komandi 10. avgusta 1944. piše:

»Primio sam vaše depeše o napadu crvenih sa Vučjaka na Trebavu... Njihov plan je vjerovatno da nas napadnu sa više strana i tako da prodru u našu teritoriju. Preduzeo sam sve da se njihova namjera osujeti i videćemo kako će se

²⁸⁰ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 29. Naređenje štaba 11. divizije od 6. avgusta 1944. štabovima potčinjenih jedinicama za prebacivanje na prostor Pojezna — Crnča — Jelanjka.

²⁸¹ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 128. Izvod iz knjige depeša štaba 3. korpusa primljenih od štaba 11. divizije u avgusta 1944.
²⁸² Isto.



Dejstva 11. divizije u sastavu 3. korpusa u istočnoj Bosni i prelaz preko Drine u Srbiju

stvari razvijati. Čudi me da su na Trebavi mogli ovako učiniti, te da im dozvole da pređu reku i da prodru skoro bez otpora kroz njihov teren. Dok god budemo mi ovako radili, ne možemo ništa učiniti.«²⁸³

Na prostoru istočne Bosne, u sastavu 3. korpusa 11. divizija dejstvovala je od 8. avgusta do 15. septembra 1944. Od zapadnih padina planine Trebave do rijeke Drine, jedinice divizije vodile su gotovo svakodnevno borbe sa ustaško-domobranskim snagama, četnicima, tzv. »zelenim kadrom« i dijelovima 13. SS njemačke divizije »Handžar«.

Nakon kraćeg zadržavanja na Trebavi, u rejonu Duge Njive •— Suhača, jedinice divizije su u svitanje 9. avgusta 1944. produžile pokret ka jugoistoku, u pravcu sela Murati. Pri prelazu ceste Gradačac — Srnica, došlo je do sukoba sa sa izviđačkim bataljonom 13. SS divizije »Handžar«.²⁸⁴ Nakon kraće borbe neprijatelj je razbijen i odbačen prema Srnici uz znatne gubitke (oko 15 poginulih i ranjenih). Tom prilikom zapaljena su jedna borna kola i jedan kamion.²⁸³ Jedinice 11. divizije su bez gubitaka prešle cestu Gradačac — Srnica i predveče stigle u selo Murati i Stražba, gdje su zanoćile.

Tokom noći, 10/11. avgusta 1944. pređena je željeznička pruga i cesta Tuzla — Doboj i rijeka Spreča i uz put rušene komunikacije. Sledećeg dana sve jedinice divizije nastavile su pokret opštim pravcem selo Repnik — Zeljova — Mušići — Brezova glava •— Lisnik — vrh Zelenbaj na planini Konjuh (k. 1060), i na tom prostoru se zadržale 13. avgusta 1944. bez dodira sa neprijateljem, ali su bile izložene jakoj artiljerijskoj vatri iz sela Hrvata.

Na tom prostoru divizija je ostala do 24. avgusta 1944. U međuvremenu od 13. do 17. avgusta 1944. vodila je

²⁸³ Arhiv VII (četnički fond) reg. br. BH-V-11182. Izvještaj komandanta Majevičkog četničkog korpusa od 10. avgusta 1944.

²⁸⁴ u cilju sprečavanja prodora 11. divizije ka jugoistoku i njenog spajanja sa ostalim snagama 3. korpusa, neprijatelj je prebacio iz Bijeljine Izviđački bataljon 13. SS »Handžar« divizije u Srnice, a iz Doboja u Sokol (Gračanicu) 4. policijski bataljon. (Arhiv VII, mikrofilm NAV-NT-311, teg. br. F-192 snimci br. 432—435 i 455—458). Dnevni izvještaj grupe armija »F« od 10 i 11. 8. 1944.

²⁸⁵ Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 73. Izvještaj štaba 11. divizije od 15. septembra 1944. štabu 3. korpusa o dejstvima u istočnoj Bosni u avgustu.

žestoke borbe sa 2. i 3. bataljonom 27. puka 13. SS divizije »Handžar«.²⁸⁶ Četrnajestog avgusta 1944. 5. kozarska i 12. krajiška brigada napale su neprijatelja u selima Zivinice i Podgorje. Nakon višečasovne borbe neprijatelj je protjerran iz Banovića. Nanijeti su mu gubici od oko 150 ubijenih, ranjenih i zarobljenih vojnika, a zaplijenjena je ili uništeno gotovo sva komora neprijatelja. Naši gubici su bili 2 poginula i 11 ranjenih. Tokom 16. avgusta 1944. u Živinicama je 12. brigada vodila žestoke borbe sa dijelovima 27. puka 13. SS divizije »Handžar«, nanijevši im gubitke od oko 70 ubijenih i ranjenih vojnika. Gubici brigade bili su 6 poginulih i 10 ranjenih boraca.²⁸⁷

U toku 18. avgusta 1944. divizija je iz rejona Zelenbaj — Ploča — Ravni bor — Lipik, prešla rijeku Krivaju i prugu južno od Olova, na prostoru sela Dištica — Jelaška i nastavljajući pokret preko sela Vijaka — Očevlje — Medojevići i 24. avgusta 1944. stigla u širi reon Vlasenice, gdje je ostala do 29. avgusta. Ovaj period je iskorišten da se jedinice srede i odmire nakon teških borbi i napornog marša dugog oko 200 kilometara preko Konjuha, Zvijezde i Milan planine.²⁸⁸

Tih dana ponovo je izvršena manja reorganizacija jedinica 11. divizije. Po naređenju štaba 3. korpusa od 25. avgusta 1944. iz sastava 11. divizije izašla je 18. hrvatsko-istočnobosanska brigada i ušla u sastav svoje matične, 38. divizije.²⁸⁹

Istom naredbom iz sastava 38. divizije izdvojen je Mačvanski odred i stavljen pod komandu 11. divizije. Od tog odreda i 3. bataljona 3. proleterske (ličke) brigade je 29. avgusta formirana Udarne grupa. Štab Udarne grupe bio je: komandant Lazo Radaković, politički komesar Gojko Milekić i zamjenik političkog komesara Dane Čujić.²⁹⁰

²⁸⁶ Arhiv VII, mikrofilm NAV-N-T-311, reg. br. F-192, snimci br. 498—502, 517—521 i 529—533. Dnevni izvještaj Grupe armija »F« od 13. 14. i 15. avgusta 1944.

²⁸⁷ Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. str. 200—202. J. Marjanović, M. Kukolj, M. Vujović, B. Gačeša, R. Ranilović, n/d. str. 219—226.

²⁸⁸ Isto.

²⁸⁹ Zbornik, tom IV, knj. 28, dok. 87. Naredba štaba 3. korpusa od 25. avgusta 1944. štabu 11. divizije da 18. hrvatsku brigadu uputi u sastav 38. divizije i da svoje jedinice rasporedi za odmor.

²⁹⁰ Isto.

Naredbom štaba 3. korpusa od 26. avgusta za komandanta 5. kozarske brigade postavljen je Dušan Egić.²⁹¹

Jedinice 12. krajiške brigade su u rejonu sela Grabovica — Cauševina — Debelo Brdo tokom 30. i 31. avgusta 1944. vodile žestoke borbe sa bataljonom 28. puka 13. SS divizije »Handžar« i potpuno ga razbile. Neprijatelju su nanijeti gubici od 110 ubijenih i ranjenih vojnika.²⁹²

Ni krajem avgusta 1944. nisu se bili stekli uslovi za prelazak 11. divizije u Srbiju, jer su snage 13. SS divizije »Handžar« bile raspoređene po dubini teritorije istočne Bosne i Posavine, Šemberije i Majevice. Pored ovih neprijateljskih snaga na tom prostoru nalazili su se i dijelovi 7. njemačke SS divizije »Princ Eugen« dijelovi 1. ustaške posadne brigade četnici i »zeleni kadar«.

Po naredenju Vrhovnog štaba od 30. avgusta 1944. štab 3. korpusa je 2. septembra 1944. sa 11. i 38. divizijom počeo ofanzivu na navedene neprijateljske snage.²⁹³ Jedinice 11. divizije su 31. avgusta 1944. iz rejona Vlasenice izvršile pokret na sjeverozapad ka Majevidi i Trebavi, krećući se u dvije kolone. Prvu kolonu sačinjavala je 5. brigada, koja se kretala pravcem selo Simići — selo Matijevići — sjeverni obronci Konjuha — Puračić — selo Ljenobud. Drugu kolonu sačinjavali su 12. brigada, Udarne grupa i štab divizije sa divizijskom bolnicom i prištapskim i, jedinicama. Kretala se pravcem selo Hrvati — Vildova — Đaci — Perići — Tulovići — Trešnjica — Obojkovina — Mramor — Muslimanske Babice.

Zadatak divizije bio je da u toku noći 3. septembra 1944. u rejonu sela Muslimanske i Pravoslavne Babice, pređe rijeku Spreču, a zatim cestu Tuzla — Lukavac, zauzme visove Dobošnicu i Kruševicu i da ovlada linijom

291 Arhiv VII, (fond NOR) reg. br. 25/7-1, k. 866 A. Naredenje štaba 3. korpusa od 26. avgusta 1944.

292 Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 133, strana 537. Izvod iz knjige depeša štaba 3. korpusa upućenih od 1. do 29. septembra 1944. Vrhovnom štabu o dejstvima u istočnoj Bosni.

293 Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 128. Izvještaj štaba 3. korpusa od 29. septembra 1944. Vrhovnom štabu o dejstvima u avgustu u istočnoj Bosni — Dok. br. 13. Dopunska zapovijest štaba 3. korpusa od 2. septembra 1944. štabovima 11. i 38. divizije za prebacivanje preko rijeke Spreče. — odk. br. 16. Naredenje štaba 11. divizije od 2. septembra 1944. štabovima potčinjenih jedinica za prelaz preko rijeke Spreče i izbijanje na prostorijsku Ljenobud — Rapatnica — Srebrenik.

Ratiš — k. 552 — Plandište. Po ovladavanju ovom linijom. 12. brigada, Udarna grupa, Stab 3. korpusa i štab 11. divizije sa prištapskim jedinicama i divizijskom bolnicom, otišli su u rejon Rapatice i sela Cage, a 5. brigada, koja je obezbjeđivala prolaz ostalim snagama, preko željezničke pruge i ceste orijentisala se prema selu Ljenobud i Srebreniku.²⁹⁴

U toku 4, 5. i 6. septembra 1944. 5. i 12. brigada vodile su žestoke borbe sa 2. bataljonom 28. puka 13. SS divizije »Handžar« dijelovima 5. bataljona 10. ustaške posadne brigade i četnicima u uporištima Gornji i Donji Srebrenik. Naše jedinice nisu mogle zauzeti ta uporišta, iako su ulagale krajnje napore. Razlog neuspjeha pored jakih utvrđenja i efikasne artiljerijske vatre, je i taj, što su napadi izvođeni po danu, našto borci i starješine ovih brigada nisu bili naviknuti. Pa i pored toga neprijatelj je pretrpeo gubitke od oko 80 vojnika izbačenih iz stroja, a zaplijenjen je i jedan minobacač, 2 puškomitraljeza, 30 pušaka, 40 konja i druga oprema. Naši gubici bili su znatni. Poginulo je 16 a ranjeno 39 boraca i starješina.²⁹⁵

Napadi na Srebrenik obustavljeni su 6. septembra 1944. a jedinice izvučene iz borbe i razmještene u rejonu sela Sladna — Džakule — Caga — Gnojnice. I u ovim rejonima u nekoliko navrata vođene su borbe sa djelovima 28. puka 13 SS divizije »Handžar« i sa četnicima, koji su ispadima iz Srebrenica, Gračanice i Ljenobuda napadali naše jedinice.

Borbe u istočnoj Bosni karakterisale su se ukupnim dejstvom jedinica na širim manevarskim prostorima, bez krutog držanja određenih položaja, zabacivanjem za leđa neprijatelju i napadom na njegove linije snabdjevanja,

²⁹⁴ Zbornik, tom IV, knj. 29. dok. 16. Naređenje štaba 11. divizije od 2. septembra 1944. štabovima potčinjenih jedinica za prelaz preko rijeke Spreče i izbijanje na prostoriju Ljenobud — Rapatnica — Srebrenik.

²⁹⁵ Zbornik, tom IV, knj. 29. dok. 133, str. 541. Izvod iz knjiga depeša štaba 3. korpusa upućenih od 1. do 29. septembra 1944. Vrhovnom štabu o dejstvima u istočnoj Bosni. Lj. Borojević D. Samardžija, R. Bašić, n/d, str. 201-202, J. Marjanović, M. Kukulj, M. Vujović, B. Gaćeša, R. Ranilović, n/d. str. 222—225.

čime se u nekoliko borbi uspjelo uništiti komora neprijatelja, kao i oružane dijelove njegovih snaga. Takav način dejstva iziskivao je, međutim, duge i teške marševe, zbog čega su jedinice 11. divizije bile krajnje premorene, a gotovo dvije trećine njihovog ljudstva ostalo je takoreći polugolo i boso. Dugi marševi bili su praćeni i neredovnim snabdjevanjem, što se nije moglo nadoknaditi na terenu, jer su sve zalihe bile iscrpljene, a divizija je prolazila kroz krajeve koji su bili popaljeni i raseljeni. Tako su dnevni obroci u jedinicama bili svedeni na minimum, što je još više pogoršavalo ukupnu situaciju. No, i pored svih nedaća, moralno-političko stanje i borbeno raspoloženje boraca i starješina divizije bili su na zavidnoj visini. Oni su znali da je glavni zadatak divizije prelazak u Srbiju, i tamo spajanje sa ostalim našim jedinicama s kojima će ubrzati slamanje, okupatorsko-kvislinških snaga i konačno osloboditi zemlju.

Radi ublažavanja loše situacije sa odjećom, obućom i municijom kod 11. divizije, štab 3. korpusa depešom od 11. septembra 1944. tražio je od Vrhovnog štaba da hitno za ovu diviziju pošalje 1,500 pari odjela i cipela. Divizija je bila razmještena u rejonu Milino selo — Turija — Osmaci, radi blizine aerodroma za prijem tražene opreme.²⁹⁶

Međutim, Vrhovni štab depešama od 12. i 14. septembra 1944. insistirao je da 11. divizija ubrza prebacivanje u Srbiju. Štab divizije je zbog toga ne sačekavši traženu pošiljku svoje teške ranjenike, koji su avionima trebali biti prebačeni u Italiju, predao 27. diviziji od koje je primio izvjesne količine municije i 15. septembra 1944. izdao naredbu potčinjenim jedinicama za pokret prema Drini.²⁹⁷

²⁹⁶ Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 133, strana 541—542. Izvod iz knjige depeša štaba 3. korpusa, upućenih od 1. do 29. septembra 1944. Vrhovnom štabu o dejstvima u istočnoj Bosni.

²⁹⁷ Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 72. Naređenje štaba 11. divizije od 15. septembra 1944. štabovima potčinjenih jedinica za nastavljavanje pokreta u pravcu rijeke Drine — knjiga 30 dokumenat 19. Operacijski dnevnik Mačvanskog odreda od 4. oktobra 1944. dostavljen štabu 11. divizije o dejstvu odreda u septembru 1944. u istočnoj Bosni i zapadnoj Srbiji.

Iz rejonu sela Murati — Bosansko Petrovo Selo — Omažići — Donja Lukovica — Osmaci — Matkovići, u 06,00 časova 16. septembra 1944. sve jedinice divizije izvršile su pokret pravcem selo Matkovići — Snagovo — Kamenica — Kostjerevo i u popodnevnim časovima istog dana stigle na lijevu obalu Drine. Još u toku dana, štab 5. kozarske brigade sa 2, 3. i 4. bataljonom prešao je na desnu obalu Drine i obrazovao mosobran u selu Budišić, dok je 1. bataljon ostao na desnoj obali rijeke, štiteći prelaz ostalih jedinica divizije. U toku noći, 16/17. septembra, u rejonu sela Kostjerevo (11 km južno od Zvornika) Drinu su prešle bez borbe sve jedinice 11. krajiške divizije.²⁹⁸

U vrijeme prelaska u Srbiju brojno stanje divizije bilo je sljedeće:

— 5. kozarska brigada je imala 1.133 borca i rukovodilaca. Bila je naoružana sa 4 teška minobacača, 6 lakih minobacača, 770 pušaka, 84 puškomitraljeza, 1 mitraljezom, 3 protivtenkovske puške, 45 strojnica, 74 pištolja, 550 ručnih bombi, 129 granata za teški minobacač i 87.000 komada puščane i mitraljeske municije. Brigada je raspolagala sa 15. jahaćih i 107 tovarnih konja.

— 12. krajiška brigada imala je 755 boraca i rukovodilaca. Bila je naoružana sa 5 teških minobacača, 6 lakih minobacača, 531 puškom, 59 puškomitraljeza, 1 mitraljezom, 1 protivtenkovskom puškom, 30 strojnica, 52 pištolja, 301 ručna bomba, 154 granate za teški minobacač i 70.265 komada puščane i mitraljeske municije. Raspolagala je sa 15 jahaćih i 101 tovarnim konjem.

— Mačvanski odred imao je 95 boraca i bio naoružan sa 38 pušaka, 16 puškomitraljeza, 21. strojnica, 5 pištolja, 44 ručne bombe, 9.583. metaka i raspolagao sa 6 jahaćih i 11 tovarnih konja.

Štab 11. divizije sa prištapskim jedinicama imao je 186 boraca i rukovodilaca. Od naoružanja su imali 102 puške, četiri puškomitraljeza, 12 strojnica, 28 pištolja, 60 ručnih bombi, 3.735 komada puščane i mitraljeske muni-

²⁹⁸ Zbornik, tom I, knj. 12, dok. 94. Izvještaj štaba 11. divizije od 20. septembra 1944. štabu 12. korpusa o borbama protiv četnika i Nedićevaca kod Krupnja i Malog Zvornika — Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, n/d. strana 203. J. Marjanović, M. Kukolj, M. Vujović, B. Gaćeša, R. Ranilović, n/d, str. 224—226.

cije i 1.130 komada metaka za strojnicu. Raspolagali su sa 10 jahaćih, i 57 tovarnih konja.

Ukupno brojno stanje ljudstva, naoružanja i opreme divizije bilo je: 2.169 boraca i rukovodilaca, naoružanih sa devet teških minobacača, 12. lakih minobacača, 1.444 puške, 163 puškomitraljeza, dva mitraljeza, četiri protivtenkovske puške, 109 strojnica, 159 pištolja, 955 ručnih bombi, 283 mine za teški bacač, 170.595 komada puščane i mitraljeske municije, 10.355 metaka za strojnicu, 1.155 metaka za pištolj i 27 metaka za protivtenkovsku pušku. Divizija je raspolagala sa 45 jahaćih i 276 tovarnih konja.²⁹⁹

-C

0

²⁹⁹ Zborna Atom IV, knj. 29, dok. 74. — Pregled brojnog stanja ljudstva, naoružanja i opreme 11. divizije, na dan 15. septembra 1944.